

Opole, 02.02.2026 r.

dr hab. Anna Weissbrot-Koziarska, prof. UO

Prorektor ds. kształcenia

Uniwersytet Opolski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Marii Mączyńskiej pt. „Funkcjonowanie dzieci alkoholików w środowisku szkolnym. Studium socjopedagogiczne” przygotowanej pod kierunkiem Pani prof. UKSW dr hab. Anny Fidelus przewidzianej do publicznej obrony w UKSW w Warszawie, Warszawa 2025, ss. 292.

W oparciu o Uchwałę Rady Dyscypliny Naukowej Pedagogika UKSW w Warszawie, zlecającej przygotowanie przez mnie stosownej oceny przedmiotowej rozprawy doktorskiej (pismo Ks. Prof. dr hab. Stanisława Dziekońskiego – Dyrektora Instytutu Pedagogiki UKSW z dnia 08.12.2025 roku), szczegółowo zapoznałam się z tekstem przekazanego mi do recenzji maszynopisu opracowania.

Przedłożona mi do recenzji dysertacja doktorska mgr Anny Marii Mączyńskiej to bardzo ważny projekt z punktu widzenia społecznego funkcjonowania społeczeństw, w tym wysoko uprzemysłowionych, gdzie produkcja i sprzedaż alkoholu jest jednym z czynników rozwoju gospodarczego i wzrostu PKB. Niestety nie bierze się w nich pod uwagę kosztów społecznych i zdrowotnych. Brak odpowiednich regulacji prawnych i brak należytego nadzoru nad sprzedażą i spożyciem alkoholu jest jedną z głównych przyczyn rozpadu małżeństw, przemocy domowej, a tym samym rosnących zjawisk patologicznego funkcjonowania rodzin w przestrzeni społecznej. Problem nie jest nowy, lecz rosnąca z roku na rok ilość spożywanego alkoholu przez Polaków pokazuje, że stale istnieje potrzeba koncentrowania badań wokół tej tematyki i pokazywania skutków, które degradują społeczeństwo, a w szczególności dzieci narażone na bycie w rodzinie z problemem alkoholowym. Alkohol jest jedną z głównych przyczyn zaburzenia prawidłowego funkcjonowania rodzin. Wszelkie problemy związane z nadużywaniem alkoholu prowadzą do obniżenia umiejętności wypełniania obowiązków rodzicielskich, a wpływ picia jednego z rodziców na dzieci oraz stopień wyrządzonych szkód jest w dużej mierze uzależniony od etapu rozwojowego dziecka, w którym problem alkoholowy rodzica się nasila. Jeżeli w rodzinie osobą nadużywającą alkoholu jest ojciec to jego zachowanie wpływa negatywnie na psychikę matki, co powoduje szereg trudności związanych z koniecznością samodzielnego radzenia sobie w nowej roli, alkoholem męża oraz brakiem wsparcia emocjonalnego z jego strony. To z kolei rzutuje na społeczne funkcjonowanie dzieci, które nie czują się bezpiecznie, a ich relacje z rówieśnikami są zaburzone.

Rodzina, będąca najbliższym otoczeniem osoby cierpiącej na uzależnienie, jest najbardziej narażona na jej negatywny wpływ. Zdaniem D. Chlebio-Abed (2010, s. 42), choroba ta wpływa zarówno na funkcjonowanie, jak i na strukturę rodziny. Autorka uważa, że alkohol obniża zdolność rodziny do pełnienia prawidłowych funkcji, w szczególności tych związanych z prokreacją, opieką i socjalizacją. Jest również częstym powodem rozpadu rodzin, które stają się niepełne nie tylko z powodu śmierci osoby uzależnionej czy ofiary wypadku spowodowanego piciem, ale także z powodu separacji, rozwodu lub długotrwałej nieobecności chorego, który podjął terapię. Na straszliwe skutki uzależnienia wskazują również D. Kozłowska oraz J. Łodzińska (2013, s. 95-104), które uważają, że w domach z problemem alkoholowym często występuje przemoc ze strony osoby nadużywającej alkohol, niewypełnianie obowiązków wynikających z pełnienia roli rodzica oraz brak poczucia odpowiedzialności za bliskich.

Alkoholizm to długotrwała dolegliwość, która prowadzi do braku kontroli nad używaniem alkoholu. Jest to uzależnienie fizyczne, psychiczne oraz społeczne, które wymaga

specjalistycznej interwencji. Zidentyfikowanie alkoholizmu może być trudne, ponieważ na początku objawy mogą być łagodne i przeoczone przez osobę uzależnioną. Niemniej jednak kluczowym aspektem jest dostrzeżenie braku kontroli nad piciem oraz konieczność sięgania po alkohol pomimo negatywnych skutków (Bębas, 2024, s. 15-19).

Problem alkoholizmu w rodzinie dotyka nie tylko osobę nadużywającą alkoholu, ale także jej bliskich, w tym małżonka, dzieci i rodziców. Mieszkanie z osobą uzależnioną wiąże się z poważnymi skutkami emocjonalnymi, socjalnymi i psychicznymi, które naruszają codzienne życie oraz relacje (Robinson, Rhoden, 2017, s. 53-55). Gdy w rodzinie występuje problem alkoholowy, zmienia się nie tylko atmosfera w domu, ale także sposób funkcjonowania wszystkich jej członków. Alkoholizm w rodzinie wprowadza chaos, nieprzewidywalność i silne napięcia emocjonalne, które wpływają na codzienne życie. Członkowie rodziny osoby borykającej się z uzależnieniem często odczuwają strach, niepokój i intensywne poczucie winy (Tamże 87-89).

Praca została podzielona na trzy zasadnicze części: teoretyczną, metodologiczną i badawczą. Autorka już we wstępie, jak i w dalszych podrozdziałach przytacza dane, które nie są opatrzone materiałem źródłowym, np. na s.8 pisze „W literaturze podkreśla się połączony wpływ...”, „Badania ostatnich lat ujawniły...”, dalej opis faz alkoholizmu – s. 49, „Warto zauważyć, że osoby poniżej 20. roku życia...”- s. 51, „Dane epidemiologiczne...nawet 20-25% dzieci w Polsce wychowuje się w rodzinach dotkniętych alkoholizmem.” – s. 217 itd. Wskazanie źródła jest szczególnie konieczne tam, gdzie podaje się dane liczbowe.

W pierwszej części (ss.156) Doktorantka definiuje pojęcie choroby alkoholowej dostrzegając jednocześnie fakt, że jest to problem społeczny. W części tej w oparciu o prawidłowo dobraną literaturę opisuje sytuację rodzin z problemem alkoholowym ze szczególnym uwzględnieniem w niej sytuacji dzieci.

Treści w podrozdziałach części teoretycznej wymagają uporządkowania. Brak w nich przejrzystości i logicznej konstrukcji. Zastanawia fakt, dlaczego w rozdziale 3.1 Autorka zaczyna opis zaburzeń w rozwoju fizycznym i emocjonalnym dzieci od okresu dojrzewania, tym bardziej, że swoje analizy zebranego materiału badawczego oparła także o młodsze dzieci (od 7 do 10 lat). Poza tym zaprezentowane tu treści odnoszą się głównie do zaburzeń o charakterze psychicznym, a wyraźnie brak odniesień do sfery somatycznej ze wskazaniem na dysfunkcjonalność organizmu dzieci pochodzących z rodzin z problemem alkoholowym.

Doktorantka prawidłowo opisuje zaburzenia w funkcjonowaniu dzieci z rodzin z problemem

alkoholowym, których podłoże ma charakter psychiczny i stanowi podstawę konstruowania relacji międzyludzkich, zdobywania wiedzy czy modelowania swoich planów życiowych. Dzieci wychowywane w rodzinach z problemem alkoholowym często doświadczają trudności w budowaniu relacji interpersonalnych, podejmowaniu ról społecznych oraz radzeniu sobie z wymaganiami, jakie pojawiają się w ich życiu. Jak słusznie dostrzega Doktorantka dzieci te mogą charakteryzować się niską samooceną, trudnościami w zaufaniu, perfekcjonizmem, nadmierną kontrolą lub przeciwnie — unikaniem odpowiedzialności. Wiele z tych cech wynika z mechanizmów adaptacyjnych, które wykształciły jako dzieci alkoholików, co pozwalało im przetrwać chaos rodzinny, a jednocześnie stało się źródłem wielu problemów społecznych i emocjonalnych. Wyjaśnienia zależności rodzinnych i uczenia się ról można poszukiwać w teoretycznych koncepcjach Jeana Piageta i Erika Eriksona, którzy podkreślają znaczenie interakcji społecznych w rozwoju jednostki. J. Piaget zwraca uwagę na uczenie się poprzez współdziałanie, natomiast E. Erikson opisuje kształtowanie się tożsamości społecznej w kontekście przeżywanych kryzysów rozwojowych (Erikson, 2017, s. 77-80, Piaget, 2016, 102-105).

W rozdziale metodologicznym (ss.24) Autorka omawia procedury związane z przygotowaniem do zrozumienia całości prowadzonych w ostatniej części analiz zebranego materiału informacyjnego. Słusznie podkreśla, że dzieci alkoholików są bezpośrednio narażone na negatywne oddziaływania wychowawcze rodziców, co wywołuje u nich stres oraz pozostawia trwałe ślady w ich psychice. Doświadczenia te mają ogromne znaczenie w procesach socjalizacji i adaptacji co uwidacznia się w ich codziennym życiu, w tym relacjach rówieśniczych i sytuacjach w środowisku szkolnym. Dostrzegając potrzebę pokazania znaczenia dorastania dziecka w rodzinie z problemem alkoholowym postawiła sobie określone cele badawcze formułując przy tym problemy, które stanowiły podstawę do analizy zebranego materiału informacyjnego. W swoich interpretacjach poszukiwała odpowiedzi na postawiony problem główny:

- Jakie problemy i zaburzenia w adaptacji społecznej i emocjonalnej wpływające na funkcjonowanie w środowisku szkolnym wykazują dzieci z rodzin alkoholowych?

Do tak sformułowanego pytania głównego postawiła pytania szczegółowe:

- W jaki sposób poczucie własnej wartości dzieci z rodzin alkoholowych może wpływać na ich funkcjonowanie w środowisku szkolnym?

- Jakiego rodzaju problemy mają dzieci z rodzin alkoholowych w szkole?

- Czy środowisko szkolne jest wsparciem dla dzieci z rodzin alkoholowych?

Tak postawione pytania badawcze są podstawą do rzetelnego przeprowadzenia badań i zgromadzenia niezbędnego materiału źródłowego.

Autorka prawidłowo dokonała wyboru celowego badanej próby, którą były dzieci pochodzące z rodzin alkoholowych i uczęszczające do różnego typu szkół. Jednak nie jest zrozumiałe dlaczego w grupie badanych znalazła się analiza wywiadu z osobą dorosłą (DDA). Co prawda pochodzi ona z rodziny, w której występował problem z alkoholem, jednak przekazane przez nią doświadczenia są jedynie retrospekcją zdarzeń z okresu dzieciństwa. A jest to zupełnie inny obraz refleksji niż tych badanych, którzy są bezpośrednimi świadkami i ofiarami aktualnych zdarzeń w rodzinie i w szkole.

Bardzo nieczytelny jest opis zastosowanych narzędzi badawczych i liczba osób, wobec których zastosowano konkretną technikę. Przykładowo: Autorka pisze, że wykorzystwała 5 rysunków dzieci wykonanych w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej. Podczas, gdy w analizie materiału badawczego mamy ich 17 (?). Można się domyślać, że pozostałe rysunki były wykonane w klasie integracyjnej, lecz zapis na str. 159 nie wskazuje na to jednoznacznie:

„W edukacji wczesnoszkolnej kl. 1-3, w klasie integracyjnej liczącej 20 uczniów do opisu wybrano wyniki 13 dzieci w wieku 8 lat, które wskazywały na rodzinę problemową (pytanie: czy z problemem alkoholowym)”

Ogromny problem stwarza chaotyczny i nieprzemyślany, ani niczym nieuzasadniony podział grupy badawczej na podgrupy. Na stronie 159 autorka pisze, że dokonała podziału „grupy zasadniczej” na dwie podgrupy badawcze: od 7 do 11 lat i od 12 do 17 lat. Po czym na następnej stronie wskazuje na trzy grupy dzieci, z którymi przeprowadziła wywiady (?). Na stronie 160 pojawia się pojęcie grupa pomocowa – co to oznacza?

W podrozdziale *Metody i techniki badań* Autorka na stronie 160 pisze, że do osiągnięcia celu badań zastosowała metodę **sondażu diagnostycznego**. Po czym na stronie 161 pisze, że wybrała metodę **indywidualnych przypadków**. Zatem, która z nich została zastosowana w badaniach? A jeśli obie (co budzi moją wątpliwość) to na którym etapie gromadzenia materiału badawczego. Na tej samej stronie oprócz prawidłowo wskazanych technik pojawia się wywiad grupowy. Nie dostrzegam jednak jego zastosowania w przeprowadzonych analizach. Co prawda na stronie 164 Autorka pisze, że wywiady przeprowadzone ze specjalistami miał charakter „grupy” (?), ale z pytań szczegółowych i zaprezentowanych analiz wynika, że przeprowadzone były indywidualnie, co oznacza, że były to wywiady indywidualne.

Spośród szczegółowo opisanych pytań do wywiadów w katalogu dla psychologa z Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej znalazło się pytanie o porównanie frekwencji szkolnej

dziecka z rodziny alkoholowej z pozostałymi w klasie. Skąd ten badany ma mieć taką wiedzę?

Mój ogromny sprzeciw budzi zadane dzieciom pytanie: Czy w Twoim domu dorośli piją alkohol? I co czujesz, gdy dorośli w domu piją alkohol? Po pierwsze narusza ono zasady etyki badawczej, a po drugie, co istotne, badana grupa była celową – dzieci były z rodzin alkoholowych! Po co zatem o to pytać? Poza tym niewiele różnią się między sobą pytania zadane poszczególnym grupom wiekowym. Interesuje mnie wg jakich kryteriów Autorka dokonywała konstruowania pytań do poszczególnych wywiadów? Ponadto brakuje w nich pytań, które dałyby odpowiedź na postawione pytania problemowe, w tym głównie o sytuację szkolną dzieci!

Analizy materiału badawczego wymagają uporządkowania. Są one mało czytelne, a dodatkowo problemem jest wielokrotne powtarzanie tych samych treści na kolejnych stronach. Przykładowo:

„W grupie wiekowej 7-11 lat przebadano 24 dzieci. W grupie wiekowej 12-17 lat przebadano 14 dzieci” – na stronie 159 i 167, 210 (ciągle o podziale grup)

Podanie nazw szkół, do której uczęszczali badani- strona 159, 167

Treść wywiadów – na stronie 162 i dalsze, 170, i dalsze (dokładne powtórzenia), 211 i dalsze.

Takie powtarzanie, niepotrzebnie, treści zaciemnia obraz prowadzonych analiz!

„W Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Radomiu...powtórzone treści – s. 172 i 219!

Wywiad z MOPS – s. 165 i 222!

Na stronie 181 Autorka pisze:

„ Spostrzeżenia własne autorki rozprawy potwierdziła rozmowa...”. O jakich spostrzeżeniach mowa?

W pracy nie udało się uniknąć wielu błędów językowych, np. na str. 60 Autorka pisze: „Środowisko, w którym odbywa się socjalizacja ma ogromny wpływ na prawdopodobieństwo wystąpienia uzależnienia od alkoholu”, na str. 182 - „W pracy badawczej posłużono się także metodą indywidualnych przypadków (dlaczego *także*, a poza tym o tym była już mowa!), która pozwala poprzez **zapóźnienie** się z sytuacją...” – s. 182.

„ Wspieranie środowiskowe w szkole...dodatkowych zajęć społecznie z nauczycielem...” – s. 188

„**Każdy przypadek problemów ma indywidualny charakter**” – s. 207

„**Wywiad środowiskowy daje możliwość poza wyjścia perspektywę...**” – s. 208

i wiele innych...

Na stronie 182 Autorka opisuje etapy postępowania diagnostycznego, w tym genezę i dynamikę zjawiska (próbę ustalenia przyczyn, postawienie wstępnej hipotezy) – w analizach przeprowadzonych wywiadów trudno to dostrzec! Zaproponowana w oparciu o literaturę

struktura badań metodą jakościową nie odnalazła należytego miejsca w prowadzonych przez Doktorantkę analizach! A szkoda...

Niektóre interpretacje przeprowadzonych wywiadów są wątpliwe. Przykładowo w przypadku Weroniki zagrożenia stoją w sprzeczności z zasobami środowiskowymi. Ma ona wysokie kompetencje szkolne, potencjał intelektualny i rozwinięte poczucie obowiązku, to na jakiej podstawie Autorka stwierdza, że ma brak bezpieczeństwa psychicznego i występuje u niej ryzyko zaburzeń psychosomatycznych. Można odnieść wrażenie, że te stwierdzenia oparte są na ogólnej wiedzy, być może opartej na literaturze (ale tu brak odwołania), a nie są wynikiem rzetelnych badań. Tak jest w wielu przypadkach. Dodatkowo Autorka pisze, że „W przypadku zaniedbań w realizacji zaleceń dziewczynka może przejawiać problemy osobowościowe...” – to daleko posunięta hipoteza! Pojawia się wiele domysłów spośród których niektóre są bardzo niebezpieczne np. stwierdzenie, że mogą pojawić się próby samobójcze – s. 187! Zuzia – możliwe początki depresji – s. 185! Na jakiej podstawie taki wniosek?

Autorka w wielu analizach dokuje podobnych, nieuprawnionych opisów i stwierdzeń! W wielu opisach używa sformułowań *prawdopodobnie, możliwe, z dużym prawdopodobieństwem...* TAK NIE MOŻNA! Analizy muszą opierać się na faktach i rzetelnym formułowaniu wniosków. Jeśli są to przypuszczenia, to konkretne opisy muszą mieć odzwierciedlenie w fachowej literaturze. Wówczas musi się podać źródła!

Moją wątpliwość budzi interpretacja dziecięcych rysunków. Analiza rysunków wymaga znajomości tej techniki projekcyjnej i opiera się na konkretnych założeniach. Zaprezentowane opisy są chaotyczne i nie ma tu metodologii postępowania. Czy te rysunki są dziełem dzieci, które funkcjonują w rodzinach z problemem alkoholowym? (od s. 195-199) Tu też wyciągnięte wnioski są pewnym nadużyciem. Brak tu opisu sytuacji szkolnej badanych dzieci, co jest głównym tematem pracy!

Całość pracy kończą rekomendacje dla praktyki (strony od 229 do 256) i jest to najbardziej wartościowa część rozprawy doktorskiej. Zawiera ona propozycję Autorskiego programu pomocy dzieciom z rodzin alkoholowych w pokonywaniu trudności w środowisku szkolnym - *Schodami w dorosłość*. Założenia teoretyczne programu są przejrzyste i znajdują odzwierciedlenie w charakterystykach szczegółowych działań. Zaproponowane etapy wdrożenia koncepcji autorskiego projektu wsparcia dzieci z rodzin z problemem alkoholowym stanowią logiczny układ, który dodatkowo został przedstawiony w formie graficznej, co ułatwia jego zastosowanie. Warto jednak w tym miejscu dokonać szczegółowego opisu każdego z wyznaczonych kolejno następujących po sobie etapów tak, aby każdy, kto wyrazi chęć jego

wdrożenia uniknął nieoczekiwanych błędów. Szczególnie ważny w tego typu projektach jest etap diagnozy, bowiem od niego zależy dostosowanie form i metod pracy (które Doktorantka szczegółowo opisuje), a tym samym końcowy efekt, którym jest udzielenie wsparcia dzieciom. Dodatkowym walorem programu jest opracowanie narzędzi do pracy dla różnych grup odbiorców.

Konkluzja

W rodzinach, gdzie jest problem z alkoholem, więzi między członkami rodziny ulegają degradacji. Jednocześnie poszczególni członkowie tracą zaufanie wobec siebie, a w to miejsce pojawiają się społecznie nieakceptowane zachowania, w tym przemoc domowa. Nadużywanie alkoholu przez jednego bądź dwoje rodziców negatywnie wpływa na codzienność w domu, niszcząc wszystko, co dotychczas wydawało się stabilne. Dzieci, wychowywane w tych rodzinach, w obawie o konsekwencje ujawnienia choroby alkoholowej rodzica (rozpad rodziny, narastające konflikty, przemoc...) starają się zachować iluzję normalnego życia, co nie pozostaje bez wpływu na ich psychikę. Konsekwencje nadużywania alkoholu w rodzinie są trudne do zatuszowania, a jednym z najbardziej widocznych objawów są nienormalne zachowania dzieci. Ważne jest, aby najbliższe otoczenie dziecka jak najszybciej je dostrzegło i podjęło interwencję. W przypadku dzieci w wieku szkolnym mowa tu o nauczycielach, którzy w takiej sytuacji mogą wykorzystać program autorski Doktorantki *Schodami w dorosłość*. Mam nadzieję, że udoskonalenie przedłożonej mi do recenzji dysertacji będzie stanowiło materiał edukacyjny dla studentów wielu dyscyplin, w tym pedagogiki, socjologii i psychologii, a dla czynnych zawodowo nauczycieli, psychologów czy terapeutów będzie stanowiło gotowy materiał do pracy z dziećmi z rodzin z problemem alkoholowym.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Marii Mączyńskiej pt. *Funkcjonowanie dzieci alkoholików w środowisku szkolnym. Studium socjopedagogiczne*. przygotowanej pod kierunkiem Pani prof. UKSW dr hab. Anny Fidelus, spełnia wszystkie wymagania ustawowe i wnoszę o dopuszczenie Autorki pracy do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Bibliografia:

Bębas S., *Uzależnienia w rodzinie*, UKEN, Kraków 2024, s 15 – 19.

Chlebio-Abed D., *Pierwotna profilaktyka uzależnienia od alkoholu. Przegląd wybranych strategii i programów*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2010.

Erikson E. *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

Kozłowska D., Łodzińska J., *Świadomość skutków zdrowotnych nadużywania alkoholu przez dorosłych na podstawie badań przeprowadzonych wśród młodzieży gimnazjalnej i osób dorosłych w Łomży*. „Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Agrobiznesu w Łomży” 2013, nr 49, s. 95–104.

Piaget J., *Psychologia rozwoju dziecka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

Robinson B. E., Rhoden J.L., *Pomoc psychologiczna dzieciom z rodzin alkoholowych*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2017.

Anna Weissbrot-Koziarska